

НЕУРЯДОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК АТРИБУТ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Наукові праці МАУП, 2013, вип. 4(39), с. 45—48

Розглядається та систематизується множина типів неурядових організацій, їх функцій та вплив на політичне життя країни, який має істотне значення для становлення та розвитку демократичного суспільства.

Незважаючи на тривалий період існування концепції громадянського суспільства, деякі з термінів, які використовуються в її рамках, досі не є усталеними і змінюються залежно від обраного підходу до їх розгляду. Одним з таких термінів є неурядові або ж неприбуткові, недержавні, непідприємницькі, громадські організації, організації громадянського суспільства або “третього сектору”. Цьому розмаїттю визначень послугувала різноманітність підходів, які використовувалися вченими для їх вивчення, але ще більшу кількість визначень запропоновано в українському законодавстві: об’єднання громадян, громадські, благодійні, неприбуткові, некомерційні, що не мають на меті отримання прибутку, самоврядні, саморегулюючі організації; громадські, політичні, громадські природоохоронні формування, громадські об’єднання [5], що спровоковано кількістю та різноманітністю законів, спрямованих, прямо чи опосередковано, на врегулювання діяльності неурядових або ж неприбуткових, непідприємницьких, громадських і т. д. організацій.

Неурядові організації — особливий тип організаційно-управлінських систем, тісно пов’язаний з політичними процесами, головне завдання яких не тільки реалізувати свої можливості в конкретній формі (фонд, суспільні об’єднання різних напрямів і т. п.), а й впливати на політичну систему.

Основними завданнями руху неурядових організацій в сучасних умовах є вироблення

позицій щодо ключових напрямів діяльності: представлення інтересів різних груп громадян, діяльність у сфері розробки законодавства в умовах становлення нового правового поля, організація взаємодії і лобіювання інтересів в органах законодавчої і виконавчої влади.

Крім того, метою неурядових організацій стає розробка власної ідейно-політичної платформи в період становлення нового політичного простору. Тому для політичного процесу останніх більше двох десятиліть розвитку України (меншою мірою і більшою мірою у країнах з розвиненою демократією) характерним є посилення ваги неурядових організацій у політичній системі, за наявності певної кризи традиційних політичних інститутів (держава, політичні партії).

Неурядові організації — це передусім інноваційна складова політичної системи, а також механізм ухвалення і реалізації рішень у руслі становлення й розвитку цивільного суспільства. Разом з тим функціонування неурядових організацій у політичних системах країн з розвиненою демократією (у певному розумінні це стосується і країн пострадянського простору, Росії, України та ін.) свідчить про те, що соціальне управління — це вже не монополія державних інститутів.

Варто зазначити, посилення чинника неурядових організацій у процесі ухвалення рішень — об’єктивний процес, який свідчить про появу нового впливового політичного факто-

ра, що стає, по суті, рівноправним партнером держави та інших політичних інститутів. Це переконливе свідчення того, що в суспільстві складається нова політична ситуація, яка характеризує появу масового суб'єкта політики з достатньо високою і диференційованою політичною культурою.

Отже, під неурядовими організаціями (суспільними асоціаціями) слід розуміти співтовариство громадян або об'єднання осіб, що добровільно організувалися для вирішення одного або кількох завдань, які підтверджують своє право на свободу суспільних об'єднань як невід'ємну складову прав людини.

Зауважимо, асоціації ніколи не були структурами, що виражали волю держави, проте рішення суспільних об'єднань зазвичай істотно впливали на позицію державних відомств і сприяли розвитку цивільного суспільства.

У ролі “несучих конструкцій” цивільного суспільства виступали саме організації “третього сектору”. Окремі положення, розроблені сектором асоціацій, реалізовувалися на практиці і ставали елементами державної політики у становленні корпоративних структур.

Стосовно організацій, які діють, як уже було зазначено, у просторі, що оточує та пов'язує між собою економіку та політику, вони є прикладом неусталеності термінів, оскільки єдиної, загальновизнаної назви та визначення вони не отримали.

Один з варіантів — “організації третього сектору”. Відповідно до цього варіанту сфери активності громадян та організацій можна умовно поділити на сектори, яких традиційно виділяють три. Перший сектор стосується безпосередньо держави та її організацій — “органи державної влади та місцевого самоврядування, бюджетні установи та організації, засновані на підставі закону чи в межах повноважень державних органів” [2]. Другий сектор репрезентує ринок та його організації — “система підприємств, господарських товариств та індивідуальних підприємців, що займаються діяльністю, пов'язаною з отриманням прибутку” [2]. Третій — недержавний неприбутковий. Можна навести

таке визначення “третього сектору”: сукупність організацій, які не ставлять собі за мету збільшення особистого прибутку громадян безпосередньо через участь у їхній роботі або через володіння ними” [3].

Звісно, деякі з цих організацій отримують прибутки від своєї діяльності, але вони не розподіляють ці прибутки між засновниками, співробітниками або членами цих організацій, а спрямовують їх на досягнення статутних цілей.

Таке визначення є дуже неповним, оскільки в ньому нічого не сказано про відмінність від першого сектору, від державних структур.

Інший варіант визначення демонструють ті автори (наприклад, М. Філяк [40]), які вживають термін “організації громадянського суспільства”, термін, напевно, найменш зручний, оскільки фактично потребує додаткового визначення громадянського суспільства. Ще один автор вживає цей термін. Так, А. Ткачук робить це з великої кількості зауваженнями, які є важливими. Він говорить, що організаціями громадянського суспільства часто іменують лише певну частину організацій з множини тих, які відносять до організацій “третього сектору”, а саме — громадські асоціації та некомерційні (благодійні) фонди, приватно корисні чи суспільно корисні організації, установи (не членські) та товариства (членські) [4]. Тобто організації, які визначає цей термін, становлять лише частину від організацій, які визначає термін — “організації третього сектору”, і це твердження отримує активний розвиток у нашій праці.

Частовживаним, інколи поряд з терміном “третій сектор”, є також термін “громадські об'єднання” [4]. Загалом, доволі вдалий термін, він, на відміну від попередніх термінів, за винятком “організацій громадянського суспільства”, визначає організації, які діють, як вже було сказано, у просторі, який оточує та пов'язує між собою економіку та політику — не за допомогою негачії, яка полягає у запереченні притаманності цим організаціям певних рис, наприклад, прибутковості, чи в протиставленні їх якомусь іншому типові організацій, а за допомогою позитивного визначення.

Цей термін говорить про те, що засновниками організації є громадяни, і відбувається її заснування завдяки об'єднанню громадян з певною метою, і також відзначає таку важливу рису, як зорієнтованість на певну громаду (фокусна група чи клієнтура організації), чи опору на неї (членство). Громадські, тобто належні лише одній громаді, організації можна вважати протилежними суспільним (які належать всьому суспільству) організаціям — державі та її інститутам, оскільки відстоюють вони груповий інтерес.

Головними ознаками неурядових організацій є:

- недержавний (неурядовий) характер організації;
- самоуправління;
- добровільність;
- некомерційність;
- неприбутковість;
- корисність організації [1].

Зважаючи на цей перелік ознак, можна виділити певну множину організацій, що їм відповідають. Існування та діяльність цієї множини організацій, яка за одним із досліджень їх чисельності налічує “вже більше тридцяти тисяч зареєстрованих неурядових організацій”, з яких “щоправда, активно і постійно діють лише близько трьох тисяч” [7], є важливою передусім завдяки тому, що функції, які виконують організації, є важливими для задоволення потреб суспільства та для ефективної діяльності держави.

Так, наприклад, значна частина неурядових організацій є важливими каналами артикуляції, трансляції та відстоювання інтересів громадян. Держава потребує для свого ефективного функціонування своєчасного та достовірного інформування про запити та вимоги людей, так само як і люди чи суспільство потребують, щоб держава знала про їхні вимоги та потреби. Тому важливою є комунікаційна функція неурядових організацій, виконання якої полягає у здійсненні комунікації між кожною окремою організацією та державою чи іншими організаціями.

Неурядові організації відповідно до цієї функції виконують роль посередника між різними групами і структурами, окремими

людьми, а також між усіма ними та державою. Цю функцію вони виконують паралельно зі ЗМІ, політичними партіями та іншими інститутами, виступаючи або партнерами, або конкурентами у боротьбі і між собою, і з іншими зазначеними інститутами. Стосовно держави дуже важливо, щоб вона не тільки знала про вимоги своїх громадян, а й виконувала їх, приймала вмотивовані суспільними потребами рішення, обирала альтернативи розв'язання проблем, які є оптимальними, і також, щоб при виконанні цих рішень, при виконанні своїх функцій, діяла сама у рамках закону, не піддаючи окремих громадян утискам та обмеженням у правах.

Громадяни зацікавлені в аналізі державної політики — в оцінці рішень, які держава приймає, та оцінці їх імплементації. Тому наступна функція неурядових організацій — контролююча, яку вони теж виконують у партнерських чи конкурентних відносинах як між собою, так і з іншими інститутами.

До речі, стосовно конкуренції, то неурядові організації конкурують, чи принаймні мають конкурувати, між собою не тільки за увагу з боку держави до вимог та потреб, які вони висувають, та за вплив на прийняття нею рішень, які просто демонструють дієвість організації, а насамперед за увагу та схвалення своєї діяльності з боку суспільства, що виражається у членстві, у матеріальних внесках, пожертвуваннях та грантах, та у вигляді праці волонтерів, чи просто в увазі та довірі до того, що говорить і що робить організація, до чого закликає, у довірі до її діяльності, які є наслідком дієвості організації. Конкуренція за впливовість та дієвість має своїми цілями конкуренцію за увагу людей, так повинно бути у громадянському суспільстві.

Існування “ринкових неспроможностей”, наприклад чисте повітря, та соціально визнаних потреб, незадоволення яких було б сприйнято як несправедливість і порушення соціальних прав людини, наприклад догляд за людьми похилого віку, які ринок задовольнити не в змозі, або не в змозі задовольнити сповна та належним чином, зумовлює втручання уряду у справи суспільства та ринку навіть у найбільш ліберальних державах сві-

ту. Досвід показує, що неурядові організації часто є ефективнішими у цій справі ніж уряд, являючи альтернативу і бюрократизованим державним структурам професійної послуги та контролю, і родинному опікунству та турботам.

Звідси ще дві функції неурядових організацій. По-перше, це функція досягнення суспільно значущих благ, по-друге, сервісна, або функція досягнення соціальної справедливості, які є близькими та подібними, через що інколи виникають певні проблеми з ідентифікацією (як приклад — освіта, яка є елементом соціальної справедливості і суспільно значущим благом). І, звичайно, функцією неурядових організацій є функція кооперації та мобілізації, тобто забезпечення спільної діяльності людей у випадках, коли саме взаємна допомога і співпраця, концентрація і підтримка ресурсів є найдієвішим шляхом розв'язання проблеми.

Це головні функції неурядових організацій, вони зумовлюють важливість і доцільність їх існування. Звісно, жодна організація окремо не виконує усіх цих функцій. Навіть більше того — про жодну з цих функцій не можна сказати, що вона притаманна всім неурядовим організаціям. Деякі з них поєднують у своїй діяльності виконання двох або, можливо, трьох, з вищеназваних функцій, а вся їхня сукупність може виконуватися лише множиною неурядових організацій під назвою “третій сектор”.

З поєднання таких функцій, як комунікаційна, контрольна та кооперації і мобілізації, складається політична роль неурядових організацій. У громадянському суспільстві це фактично інститути, які протистоять державі і в кінцевому рахунку перетворюють державу з господаря у слугу суспільства, і, безперечно, такий його вияв, як неурядові організації, є одним з цих інститутів. Виконуючи ці функції, вони становлять протипагу державі і є одними з груп інтересів, одним із шляхів лобіювання інтересів. Звісно, цю функцію вони можуть виконувати лише в демократич-

ній державі. Також неурядовим організаціям притаманна соціальна роль, яка впливає з виконання ними таких функцій, як досягнення суспільно значущих благ, сервісу чи досягнення соціальної справедливості та кооперації і мобілізації.

У країнах з розвинутою демократією неурядові організації впливають на формування політики заради публічного блага, як вони його розуміють, наглядають за діяльністю державних органів та приватних підприємств, відстежуючи випадки, коли загальному чи приватному благу їхня діяльність завдає шкоди. Таким чином, багато різнотипних неурядових організацій у різний спосіб працюють на благо суспільства, істотно впливають на позицію державних відомств, сприяють розвитку цивільного демократичного суспільства.

Література

1. Кроки до громадянського суспільства: Концептуальні підходи до розвитку громадянського суспільства в Україні // Наук. альманах / Українська академія універсології. — За ред. В. П. Рубцова. — К., 2004. — 256 с.
2. Корені справи: громадянське суспільство в Україні: стан та перспективи розвитку / Упоряд. І. Підлуська, Г. Усатенко, О. Боронь. — К.: Фонд “Європа ХХІ”, 2003. — 288 с.
3. Мюнклер Х. Гражданская компетентность. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.academy-go.ru/publications/Munkler.html
4. Третій сектор в Україні: проблеми становлення / М. Ф. Шевченко (кер. авт. кол.), В. А. Головенько, Ю. М. Галустян та ін. — К.: Укр. ін-т соціальних досліджень, 2001. — 173 с.
5. Філяк М. “CIVICUS INDEX” — оцінка стану громадянського суспільства в Україні // Громадські ініціативи. — 2001. — №1. — С. 21—22.
6. Цвих В. Ф. Профспілки у громадянському суспільстві: теорія, методологія, практика: Монографія. — К.: ВПЦ “Київ. ун-т”, 2002. — 376 с.
7. Шмиттер Ф. Неокорпоратизм // Полис. — 1997. — № 2. — С. 24—29.

Надійшла 30 вересня 2013 р.